
Bir Hak Arama Yöntemi Olarak Şiddet (İhkak-ı Hak)

Yasin Aktay*

Şiddet bir hak arama yöntemi olarak benimsenebilir mi? İlk bakışta bu soruya olumsuz cevap vermek zorunda hissederiz kendimizi. Çünkü sorunun sorulduğu yer ve o yerden bakış çok önemlidir ve günümüzde şiddetin tabiatını anlamadan şiddeti yadsıyan bir söylemsel dalganın üzerinde yüzüyoruz. Şiddetin tabiatını anlamadan yapıyoruz bunu çünkü üzerine oturduğumuz bütün hukuk sisteminin varlığını potansiyel bir şiddete borçlu olduğu gerçeğini unutuyoruz. Yaptırımı olmayan hukuk yoktur ve şiddet ima ve ihtiva etmeyen bir hukuki yaptırım da yoktur. Bu arada verili hukuk düzeninin tesis anı bir şiddetin varlığını iktiza ediyor. Buna rağmen şiddeti bütün boyutlarıyla ve hiç bir istisna gözetmeksizin reddeden bir tutumun içine kolaylıkla giriyor olmamız, kurulu hukuk düzeninin içerdiği şiddetin kendini görünmez kılacak kadar geçerli hale gelmiş olması, buna mukabil alternatif şiddetin bir huzur bozucu, düzeni tehdit edici tabiatıyla ortaya çıkmasından ileri geliyor.

Dolayısıyla şiddetin tabiatını ve yeryüzünde hukuku tesis etme konusundaki işlevini anlamak çok önemli. Kurulu ve adalet seviyesi yüksek bir hukuk sisteminin olduğu bir yerde, hele en doğal hakların hiç bir kayıt altında olmaksızın herkese tanındığı bir ortamda bir hak arama yöntemi olarak şiddetin hiç bir meşruiyeti yoktur. Ancak burada meşruiyetin yine de kimin açısından tanındığı sorusu yersiz bir soru değildir. Zira şiddete başvuranlar, verili hukuk sisteminin içinde adaletin temini hususunda yeterli bir güvene

---

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yaktay@ybu.edu.tr, ORC ID: 0000-0002-6753-6286.

sahip değillerse bu meşruiyeti de tanımadıklarını bu yolla göstermiş oluyorlar. Bütün devletler, rejimler, hukuk sistemleri, bağımsızlıklar vs siyasi oluşumlar şiddetle veya şiddet sayesinde oluşurlar. Birinden diğerine güç intikali de şiddetin dışlandığı bir zeminde mümkün olmuyor.

Şiddetin hayatımızdaki, siyasetimizdeki ve hatta toplumsal varlığımızdaki yeri zannettiğimizden çok daha karmaşık bir konu. Şiddetin tabiatını tam olarak anlamadığımız ve onun hayatımızdaki yeri hususunda gerçekçi bir bakışımız olmadığı için çok naif bir biçimde şiddet-karşıtı bir söyleme ikna oluyor hatta o söylemin hararetli bir sözcüsü haline gelebiliyoruz. Oysa şiddetin tabiatını anlayıp onu yok saymak yerine yerli yerine yerleştirmek gerekiyor. Şiddet hayatın her aşamasında var ama bir yerde bir zulüm olarak ortaya çıksa da başka bir yerde adaletin bir tezahürü olarak ortaya çıkar. Kategorik olarak şiddetin her türlüsüne karşı çıktığında adaleti de süpürmek zorunda kalabiliyoruz. Oysa adaletin tesisi de belli bir şiddeti gerektirir. Açık veya gizli şiddet içermeyen bir adalet tecellisi yoktur.

Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinin silahlı bir mücadele olduğunu dolayısıyla şiddete dayalı bir hareket olduğunu unutmamız lazım. Memleketi silahlı güçleriyle işgal etmiş ve ülke kaynaklarını talan etmeye girişmiş yabancı güçlere karşı yapılacak başka bir şey olamazdı herhalde. Dünyanın bir çok yerinde işgal güçlerine karşı bağımsızlık mücadeleleri verilmiş ve bunların hemen hepsi tamamen şiddete dayalı olmuştur, çünkü işgal güçleri yerleştirdikleri düzenle sonsuz bir şiddeti geçerli kılmaya çalışmışlardır.

Doğrusu doksanlı yılların başlarına kadar dünyada uluslararası hukukta da "özgürlük savaşçıları" diye bir deyim bir geçerliliği hatta popülaritesi vardı. Daha önce Vietnam'da veya Bolivya'da bir geçerliliği olan bu söylem Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ettiği yıl direnişe geçen Mücahitler için de geçerli idi. Oysa doksanlı yıllarda Sovyetlerin çöküşü ve dünyada tek kutuplu bir dünya düzeninin tesis edilmesiyle birlikte şiddetin meşruiyeti ABD'ye karşı olup olmamaya bağlı olarak kodlanmaya başlandı. Eskiden mücahit olanlar bir anda terörist olarak kodlanırken kurulu düzenin şiddete dayalı olduğu unutulmuş tek taraflı bir şiddet karşıtı söylem işlenmeye başlandı. İşgalci, işgali için uluslararası hukukta meşru gerekçeleri oluşturuyor kendi şiddetini hukuki, zorunlu, adalet (veya demokrasi götürücü bir şiddet) olarak kutsarken muhalif şiddeti bir kötülük olarak demonize etmenin yolunu buluyordu. Bu çerçevede Irak'a günlerce bombalar yağdırarak yüzbinlerce sivil insanın hayatını kaybetmesine yol açan şiddet, Irak'ın işgaline karşı direnişe geçen halkın Amerikan askerlerine karşı sürdürdüğü mücadelede başvurduğu şiddetin karşısında masum sayıldı.

Bu olay ve bağlamların söylediği, şiddetin de bir çeşitlilik içerdiği ve bütün şiddetlerin aynı şekilde değerlendirilmediğidir. Şiddet kavramının kendisi genellikle adaletin uygulandığı, özgürlük mücadelesinin verildiği veya bağımsızlık mücadelelerinin yürütüldüğü durumlarda “şiddet” olarak bile isimlendirilmez. Orada başvuru yolları şiddet olarak nitelendirilmez, oysa hepsi de birer şiddet örneğidir, ama birinde şiddet bir adalet pratiği başka birinde bir cürüm veya zulüm pratiğidir.

İslam dünyasına dönük analizlerinde batılı kamuoyu şiddet kavramına apayrı bir gizem katar. Onu neredeyse İslam’ın özüne ait bir tür insani sapsıklık olarak nitelendirir. İslam dünyasının birçok yerindeki silahlı kavgalar, çatışmalar ve ihtilaflı görüntüler İslam ile şiddet arasındaki bu ayrılmaz ilişkiyi zihinlerde tesis etmek için yeterli malzemeyi sunuyordur onlara göre. Oysa İslam dünyasıyla kurdukları ilişkinin ontolojik temelinde o şiddetin yüzlerce kat fazlası vardır. Bütün bir sömürgecilik tarihi İslam dünyasına dönük namütenahi bir şiddet uygulamasının tarihidir. İslam dünyasına pejoratif anlamlar yüklenmiş bir şiddet görüntüsünün yapılandırılması bile o fiili şiddetin bir sonucudur. Bu fiili durum müteakib bir söylemsel şiddeti de üretmekten geri durmaz tabi. Buna mukabil yirminci yüzyılın başlarından itibaren İslam dünyasındaki halkların sömürgecilğe karşı direnişlerinin içerdiği şiddet kendi içinde bütünleştirici olmuş ve halkın milli bütünlüğünün tesisinde oldukça işlevsel olmuştur. Frantz Fanon sömürgecilğe karşı Cezayir kurtuluş mücadelesinin analizini yaparken şiddetin ontolojik boyutlarının yanı sıra sosyolojik işlevlerine de çarpıcı biçimde dikkat çeker.¹

Dolayısıyla insan varoluşunun bir boyutu olarak şiddeti bir bütün olarak yok saymak en iyi ihtimalle naifçe bir yaklaşım olur. Şiddetin kimin tarafından ne olarak tanımlandığı, hangi meşruiyet temeline oturduğu çok önemlidir. Zalimin veya sömürgeci işgalcinin varlığına karşı direnişe “şiddet”, “direniş” veya “terör” diyebilme başarısını kim gösteriyor? Bunlar şiddete ilişkin önemli sorular, yüzleşilmekten de kaçılan sorulardır.

Bununla birlikte şiddete dair bu tanımlamalardan sonra yine de “bir hak arama yöntemi olarak şiddet”ten bahsedildiğinde ne kastedildiği biraz daha farklı ve açık gibi görünebilir, çünkü belli bir bağlam içinden konuşulmakta ve hem siyasetin hem de adalet sisteminin hak aramak için yeterli imkanları barındırdığı düşünülüyordur. Hak aramanın aslında şiddet dışı gibi görünen yollarında bile zorlayıcı şiddeti harekete geçiren ona gönderme yapan bir yan vardır. Hukuka başvuran, hukukun arkasındaki yaptırım gücüne güvenerek ona başvurur. İngilizcede “enforcing the law” deyimini Türkçede basitçe “ka-

¹ Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Bayram Doktor, İstanbul: Bir Yayınları, 1985.

nunu uygulamak” olarak çevrilir. Kanunu güç/zor ile uygulamaya geçirmek anlamı tamamen yitmektedir Türkçe çeviride. Arkasında meşrulaşmış bir güç olmayan bir hukuk yoktur. Arkasında şiddet kullanma hakkı tanınmış olmadığı için uygulanmayan, hiç bir geçerliliği olmayan hukuka hukuk denmez, çünkü bütün kanunların geçerliliği doğası itibariyle onları var eden bir gücü gerekli kılar.

Buradaki tartışma aslında şiddetin tamamen dışlanıp dışlanmamasından ziyade, bu şiddeti kullanmaya kimin yetkili olduğu meselesidir. Derrida'nın deyimiyle, tamamen kötü anlamda kullanılan şiddet ile, meşruiyeti ve haklılığı tanınmış şiddet arasındaki ayırım meselesi.²

Diğer yandan kurulu bir hukuk düzeninin olduğu yerde, hak aramanın yollarının bu hukuk sistemi içinde kapanmadığı durumda kendi hukukunu kendisi uygulamaya kalkışanların kendi bireysel veya grupsal güçlerine başvurması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. “İlhakı hak” denilen bu işlem ortaya çıktığı andan itibaren toplumsal hukuk normlarına karşı kendi kural-larını koyduğu için toplumsal bütünlüğe de ciddi bir tehdit oluşturmuş oluyor. Zira yerleşik bir toplumda insanlar arasındaki en önemli mutabakat hak ve adaletin meşru şiddet tekeline sahip devlet tarafından garanti edildiğidir. Kaybolan hakkın zorlama ve yaptırım yoluyla telafi edileceği durumlarda devleti atlayarak bunu kendisi yapmaya kalkışanlar haklarını almış olmuyor zımnen veya açıkça her toplumun doğasında var olan toplumsal mutabakatı bozmuş oluyorlar. Bu durum belli bir hukukun uygulandığı her toplumda alternatif bir güç gösterisi olarak devletin şiddet kullanma tekeline yıkmaya dönüktür. Bu tür hareketler bireysel olarak gerçekleştiğinde, hakkını şiddet yoluyla arayan, görünürde haklı bile olsa, hareketi bir suç olarak telakki edilip hukuk normlarına göre cezalandırılır. Kendi haklılığına kendisi karar verip bunu hiç bir mahkeme kararına gerek duymaksızın kendisi gerçekleştirmeye kalkışmak, normal işleyen bir hukuk sisteminde kaostan başka bir şey yaratmaz. İlhakı hak devletin meşruiyetini tanımamaktan kaynaklanan bilinçli bir direniş veya isyan olabileceği gibi tamamen refleks olarak cereyan eden, insanların kendi hukuklarını kendi elleriyle ikame etmeye dönük bir hareket de olabilir.

Devletin her türlü siyasi görüşün ifadesine imkan verdiği, demokrasinin bütün genişliğiyle uygulandığı bir ortamda insanların hak iddialarını veya taleplerini şiddet yoluyla karşılamaya kalkışmalarının, bırakalım adalet veya hukuk boyutunu, etik anlamda da ciddi bir sorunu vardır. Bu düzeyde uygulanan şiddetin hiç bir haklılığı olmadığı gibi tek hedefi şiddet tekeline kırıp kendi şiddetini ikame etmektir.

² J. Derrida, Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* Hz. Aykut Çelebi, Metis 2010

Konunun bu boyutu aslında görünenden çok daha karmaşıktır. Bu kısa yazının sınırları içinde bu karmaşıklığı karşılamak zor olur. Anca ihkakı hak, yani şiddet yoluyla hak arama veya kendi hukukunu ikame etme tarzlarına dair bir iki noktayı daha vurgulamakla yetinelim.

İhkakı hakkın hedefi her zaman devlet olmaz. Bireysel ilişkilerdeki mağduriyet durumlarında kişiler birbirleriyle davalarını aradan devleti veya cari hukuku kaldırarak uygulamaya kalkışabiliyorlar. Bunun adaleti gerçekleştirmek gibi bir sonucu olmaz. Genellikle güçlü olanın sözünün geçtiği bir güç yarışına döner. Devletin etkili olduğu durumlarda bu tür örneklerin cezasız kalması devlet otoritesini ve toplum düzenini zedeler. O yüzden ihkakı hak, bulduğunu zannettiği hakkı başka bir zulümle ikame etmiş olur ve onun telafisi de ancak mukabil bir cezalandırmayla mümkün olur.³ Örneğin bir yakını öldürülmüş birinin kendi eliyle suçluyu cezalandırmaya kalkışması görünürde ve kendine göre bir adalet tesisidir, ama yetkilendirilmemiş bir şiddetin adalet tesis etmesinden ziyade intikam alması veya bir kan davasını sürdürmesi sözkonusu olabilir. Bu tür ihkakı hak teşebbüslerinin devletin adaletinin işlediğine dair bir güvensizliğe de dayanabiliyor. Devletin kendisine karşı işlenmiş suçları kolay kolay affetmediği, buna mukabil vatandaşların birbirlerine karşı suçlarını cömertçe affettiği veya suçlulara hak ettikleri cezaları vermediğine dair oluşan duygular ihkakı hak girişimlerine bir haklılık zemini oluşturabilir. O yüzden şiddet yoluyla hak arama yollarının kapanması aynı zamanda devletin hak ihlallerine karşı sergilediği vicdani denge ile de ilgilidir. Bu noktada devlet de üzerine düşeni yapmak zorundadır.

Devletin şiddet tekeli üstüne almasına karşılık bu şiddeti adaleti tesis için kullanmadığı durumlarda ihkakı hak en geçerli değerlerden biri haline gelir. O zaman toplumun kan davası, linç, töre cinayetleri, mafyalaşma ve buna benzer suçların kol gezdiği bir ortam haline gelmesi kaçınılmaz olur. Kişinin bir şeyi hak ettiğine tek başına kendisinin karar verip bu hakkı tek taraflı bir hükümle almaya çalışması doğru değildir. Özellikle farklı tarafların olduğu bir ihtilaf anında kişinin kendi haklılığına karar veremeyeceği gerçeğinden hareketle kurulur mahkemeler. Mahkemeler ihtilaf eden insanlar arasında bir hüküm verir. Kararın birinin içine sinmemesi, adaletin kestiği parmağı acıtması sözkonusu olabilse de mahkemeyi toptan reddetmeyi gerektirmez. Hak arama için meşru hukuk yolları sonuna kadar kullanıldığı halde gerçek mağduriyetler giderilemiyorsa, devletin adalet fonksiyonu muhtemelen tam olarak işlemiyordur veya toplumla devlet arasındaki uzlaşmada ciddi sorunlar var demektir.

³ Hukuku kendi eliyle gerçekleştirmek üzere şiddeti bir araç olarak kullanmanın İslamî referanslarla uygulamalarına dair bir eleştiri için bkz. Fehmi Huveydi, *İhkaqu'l-Haq*, Kahire: Daru-ş Şuruq, 1993.

Bugün Türkiye’de kanun yoluyla hak arama konusunda ciddi bir mesafe kat edilmiştir. Hukukun hakkı ve adaleti tesis etmesi hususunda halen ciddi sorunlar olsa da hukuk yoluyla hak arama yolları kapalı değil. Aynı mesafe siyasallaşma düzeyinde daha büyük bir oranda alınmıştır. Bugün insanlar siyasette hak ettiklerini düşündükleri talepleri dillendirmekte ve bunun siyasetini yapmakta eskisine nazaran fazla zorlanmıyorlar. Bu yol aslında siyaseti şiddetin gölgesinde yapmaya karşı her türlü yolu kapatmış oluyor. Siyasetin bazı talepler için kapalı olduğu durumlarda genellikle şiddet veya radikalleşme için bir gerekçe bulmak zor olmaz. Radikalizm ve sinizm, esasen siyasetin bütün yollarının kapalı olduğu durumlarda gelişme yolu bulmuş olur. Siyasetin bütün yolları açık olduğu halde şiddeti bir kendini ifade veya amaçlarına ulaşma yolu olarak benimseyenler seçtikleri yolla şiddeti güçlü olanın sonunda haklı sayılacağı bir zihniyeti ikame etmeye davet eder. Mazlum olmak sadece tesadüfi bir durumdur burada mazlum fırsatını bulduğunda zalimleşecek demektir. Oysa şiddet konusunda güçlü olanın da zayıf olanın da bağlı ve mutabık olacağı bir etik temele müracaat etmek gerekiyor. Zayıf olana karşı sorumluluğun daha fazla hesaba katılması gereken bir temel. Kişinin asıl sınavı kendisine karşı hiç bir savunma imkânı olmayan zayıflara karşı nasıl davrandığıdır -doğaya, hayvanlara, çocuklara, kadınlara.

Bir hak arama yolu olarak Gandhi’nin Hindistan’da İngilizlere karşı uyguladığı meşhur sivil itaatsizlik ve pasif direniş yöntemi, sömürge halklar için ciddi bir model de oluşturmuştur. Şiddet karşıtı bu yöntemle hak mücadelelerinde önemli bir ufuk açmıştır Gandhi. Üstelik Gandhi her türlü şiddet araçlarına sahip olan İngilizlere karşı hiç bir şiddet aracına başvurmadan sergilediği pasif direnişin ne kadar güçlü olabildiğini de kanıtlamıştır. O yolla Gandhi hareketi için önemli bir değer de üretmiş düşmanlarını bile sonuçta aciz bırakmıştır.

Buna mukabil şiddeti ilk direniş yolu olarak seçenlerin zamanla şiddete aşık olması ve ilk düşmanı def ettikten sonra da onu birbirlerine yönelmeleri, onu varoluşun ayrılmaz bir parçası haline getirmeleri genellikle mukadder oluyor. Bir hak arama yöntemi olarak başvurulmuş şiddet giderek üstün güç, hatta bizzat hakın ölçüsü haline geliyor. Bu da haksızlığın süreklileşmesi ve şiddet temelinde kalıcılışmasını sağlıyor. Zira şiddetin dili ve hakikati başka hiç bir hakka ve dile yer bırakmaksızın kendini tek geçerli dil ve hakikat kılmaya yatkındır. Bu durumda ihkakı hak yoluyla, yani kendi özel şiddetini ürüterek hakkını aramaya kalkışmak kaçınılmaz bir şiddet sarmalına yakalanarak hakkın şiddetin peşine takılmasına yol açar. Geriye kalan hiçbir zaman elde edilmiş bir hak değil, acıyan parmaklar, kesilen organlar ve şiddetin hiç bir hakikate saygı duymayan egemenliği olur.